

IV. PATOLOGIA ARGUMENTĂRII: SOFISMELE

Constantin Sălăvăstru

1. Ce sunt sofismele?

O primă observație: *sofismele sunt erori ale actelor de argumentare*, adică sunt erori care intervin într-o relație dialogică de ordin discursiv cu un interlocutor, relație prin care încercăm să-l determinăm pe acesta din urmă – în mod rațional firește – să adopte o modalitate opinabilă (convingere, considerare, părere indecisă, contestare) în legătură cu adevărul unei teze pe care o supunem dezbaterii. Din acest motiv ni se pare că afirmația conform căreia sofismele sunt *erori de logică* este o neînțelegere – în cel mai fericit caz – a naturii unei situații de raționare. Pentru logică numai raționamentul și întemeierea corecte sunt relevante, iar dacă cineva respectă regulile raționamentului corect puse la îndemână de logică ar trebui, în mod normal, să nu facă niciodată erori ! Dacă face, atunci a ieșit din domeniul logicului pur și a intrat în domeniul ... practicii logice unde, normal, se poate greși. Dar practica logică unde se manifestă cel mai frecvent erorile de întemeiere este argumentarea.

Anumite paralelisme pot fi ilustrative din acest punct de vedere. Sectoare întregi din matematică ne dau regulile calculului corect. Dacă cineva greșește la calcul, problema aceasta nu este o chestiune care aparține acestor sectoare ale matematicii ci a celui care face calculul. Unii pot să greșească, alții nu pe baza acelorași reguli valabile pentru toți. Medicina pune la dispoziția celui care se inițiază în domeniu cunoștințe și reguli în baza cărora sunt tratate anumite boli. Dar tratamentul acordat de doi medici poate fi diferit în unul și același caz pentru că administrarea tratamentului nu mai ține de medicină, ci de aplicarea practică a cunoștințelor acestui domeniu.

A doua observație: ca eroare de argumentare, sofismul poate avea *sursa în cele trei elemente care constituie contextul de manifestare a argumentării: argument, tehnică de argumentare, condițiile argumentării*. Atunci când erorile țin de argumentele aduse, sofismele sunt determinate de faptul că interlocutorului i se propun drept temeieri *neadevăruri*, propoziții care au doar aparența adevărului, dar care nu sunt adevăruri în realitate. Regăsim aici critica pe care Platon o face în dialogul *Phaidros* retoricii pentru faptul că înșeală mulțimea în convingeri pe baza confuziei pe care o introduce între *adevăr* și *verosimil*¹. Când erorile țin de tehnica de argumentare utilizată în relația dialogală, sofismele sunt determinate de faptul că mecanismele de întemeiere sunt *incorecte* (nevalide). În acest caz, argumentele pot fi propoziții adevărate în realitate, dar ele nu sunt decât *argumente aparente*. Ceea ce înseamnă că, chiar adevărate fiind, legătura lor cu susținerea sau respingerea tezei (concluziei) nu este necesară ci numai aparentă.

¹ Redăm un pasaj semnificativ din textul dialogului platonician: “Într-adevăr, în tribunale nimeni nu se interesează cât de cât de adevărul lucrurilor, ci numai de ceea ce poate convinge: acest ceva este verosimilul, singurul pe care trebuie să-l ai în vedere când îți propui să vorbești potrivit regulilor artei. Ba chiar există cazuri când nu trebuie să relatezi lucrurile așa cum s-au petrecut dacă acestea nu s-au petrecut în chip verosimil; fie că e vorba de acuzare sau de apărare, numai lucrurile verosimile trebuie aduse în discuție. Și, în orice împrejurare, oratorul trebuie să aibă în vedere numai verosimilul și să nu-i pese câtuși de puțin de adevăr. Căci verosimilul, străbătând discursul de la un cap la altul, e singurul din care se naște o artă împlinită”. Și o aplicație imediată a regulii: “El (Tisias, n.n. C.S.) a născocit, pare-se, acest exemplu meșteșugit cu atâta artă și deopotrivă plin de adâncime. El a scis că dacă un om firav și curajos l-a bătut pe unul voinic dar fricos și i-a furat mantaua sau alt lucru, drept care este adus la judecată, atunci nici unul din cei doi nu are să spună adevărul. Fricosul trebuie să susțină că cel curajos n-a fost singur când l-a bătut, la care celălalt va încerca să facă dovada că de fapt erau singuri, și va folosi argumentul acesta: «Așa cum arăt, m-aș fi putut eu atinge de unul care arată ca el?». Iar cel bătut nu-și va mărturisi, desigur, propria-i slăbiciune, ci va recurge la o nouă minciună, care-i va oferi părții adverse o replică hotărâtoare” (*Phaidros*, 272d - 274a,b,c în: Platon, *Opere*, IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 481 - 482);

În sfârșit, erori în argumentare pot apărea chiar dacă argumentele sunt enunțuri adevărate iar tehnicile folosite pentru întemeierea tezei sunt corecte. În acest caz, nu sunt respectate anumite *exigențe ale desfășurării normale* a unui act argumentativ, exigențe cu care, inițial, au fost de acord toți participanții la relația dialogică sau care rezultă în mod indubitabil din modul de desfășurare a unei astfel de relații (faptul că trebuie să ascuți și argumentul părții adverse într-o argumentare dialogală este un precept fără de care nu se poate desfășura o argumentare).

Evident, s-a lărgit în mod substanțial plaja de selecție a sofismelor, ceea ce dă, în opinia noastră, o viziune mai amplă asupra acestor tipuri de erori de argumentare. În mod cert, aceste trei categorii de sofisme, identificate după criteriul *domeniului* în care ele își au originea, nu sunt identice din punct de vedere al unei ierarhii valorice. De exemplu, *sofismele de argument* și *sofismele de tehnică de argumentare* pot fi considerate *sofisme intrinsece*, deoarece ele țin de structura internă a unui act de argumentare, în timp de *sofismele de condiție* pot fi considerate *sofisme extrinsece*, fiindcă ele sunt exterioare actului de argumentare propriu-zis. Totuși, chiar dacă astfel de ierarhizări se pot face, fiecare categorie de sofisme împiedică – atunci când este prezentă în actul argumentării – desfășurarea normală a unui astfel de proces, respectiv deteriorează natura întemeierii tezei și facilitează – atunci când reușește – obținerea de convingere pe căi imorale din punctul de vedere al raționalității.

A treia observație: cum sugerează foarte bine și textul platonician invocat, *trebuie să existe o anumită asemănare* între ceea ce e adevărat, ceea ce e corect, ceea ce e normal și aparență. Iar această asemănare vizează din nou cele trei surse ale erorilor: argumentul, tehnica și condițiile. Argumentele aparent adevărate trebuie să se asemene cu cele adevărate, tehnicile aparent corecte trebuie să se asemene cu cele corecte în realitate, respectarea aparentă a condițiilor trebuie să aibă o legătură cu respectarea reală. Altfel, posibilitatea ca interlocutorul să ia drept adevărat un argument fals, corectă o tehnică aparent corectă, o respectare aparentă a condițiilor argumentării drept o respectare reală se reduc până la anulare. Adresându-i-se în mod imaginar lui Tisias, Socrate face următoarea afirmație: “Ascultă, Tisias, mai înainte ca tu să-ți faci apariția, noi tocmai afirmam că verosimilul acesta pătrunde în mintea mulțimii tocmai din pricina asemănării lui cu adevărul” (*Phaidros*, 273d).

Chestiunea ține aici de ceva asupra căruia a atras atenția încă Aristotel în *Topica*²: este foarte dificil să identifici și să stabilești diferențele între lucrurile asemănătoare sau să identifici și să stabilești asemănările dintre lucrurile foarte diferite. De la determinarea asemănării nu e decât un pas până la extrapolarea identității, iar pasul acesta e făcut cu și mai multă ușurință și repeziciune atunci când este vorba să stabilești asemănări între argumente, tehnici de argumentare sau condiții ale argumentării. Asemănările lucrurilor asemănătoare se văd de către toți, diferențele lucrurilor diferite la fel. Mai dificilă este calea inversă. Nu este aici, în primul rând, o chestiune de raționalitate, ci mai degrabă una ce ține de psihologia cogniției umane. Or, argumentarea nu este nici ea una ce ține numai de raționalitate, chiar dacă nucleul ei dur se centrează pe ideea de raționalitate.

A patra observație: *sofismul este o eroare comisă cu intenție*. Intenția aici este una bine determinată: a determina convingerea (pentru interlocutor) și iluzia convingerii (pentru cel care argumentează) în legătură cu adevărul sau falsitatea unei anumite teze. Dacă din punctul de vedere al receptorului nu există nici o diferență între argumentarea corectă și argumentarea

² Aristotel, *Topica*, I, 16, 17, 108a, în: Aristotel, *Organon*, II, Editura IRI, București, 1998, pp. 328 - 329;

sofistică (pentru că el nu își dă seama că este dus în eroare), din punctul de vedere al dialecticianului diferența este esențială: acesta din urmă este conștient că propune o falsă argumentare interlocutorului, o face în deplină cunoștință de cauză și, mai mult, chiar cu conștiința îndeplinirii unui scop care nu îi reușește pe calea normală a argumentării corecte. Este motivul pentru care, de la Platon și până la unii dintre teoreticienii contemporani, s-a tot vorbit de o responsabilitate morală a celui care pune în mișcare argumentări sofistice.

Este o *manipulare* aici, în accepțiunea cea mai largă al termenului, și nu întotdeauna regăsită în sensul ei restrâns și peiorativ cu care modernitatea asociază acest termen mai ales în domeniul discursului politic³. Constrângerile etice ar putea interveni doar când rezultatele pentru care sunt puse în mișcare erorile sunt indezirabile. Altfel, a face binele chiar prin sofism e un...bine! Din punctul de vedere al raționalității pure însă, problema erorii rămâne impardonabilă.

Am putea să spunem că *sofismul este o eroare intenționată de argumentare determinată de aparența adevărului unui argument, de aparența corectitudinii unei tehnici de argumentare sau de aparența respectării condițiilor de argumentare prin care se obține convingerea interlocutorului.*

2. Încercare de sistematizare a sofismelor

Argumentele și tehnicile de argumentare constituie *ingredientele* indispensabile desfășurării oricărei argumentări. Ele formează *structura argumentării* și au constituit obiect de investigație predilectă pentru aceia care s-au ocupat de problemele argumentării. Totuși, buna desfășurare a argumentării depinde și de alte elemente, care par a fi de natură exterioară actului argumentativ propriu-zis, fie și numai dacă le raportăm la argumente sau la tehnicile de argumentare. Ele constituie așa-numitele *condiții ale argumentării*. Nu putem derula o argumentare, adică nu putem aduce argumente cu ajutorul tehnicilor de argumentare dacă, spre exemplu, interlocutorii nu sunt de acord cu privire la teza argumentării (nu sunt de acord cu faptul că ea poate face obiectul unei argumentări!). Chestiunea acordului asupra tezei nu ține nici de domeniul argumentelor, nici de domeniul tehnicilor de argumentare (ambele sunt posterioare acordului), ea este exterioară naturii propriu-zise a argumentării, dar fără un consens în legătură cu ea nu se poate desfășura o argumentare. Ea face parte din ceea ce numim *condiție a argumentării*. Și nu este singura condiție a argumentării.

Orice argumentare trebuie să răspundă imperativului *corectitudinii*. Corectitudinea argumentării este dată de *îndeplinirea simultană a unor exigențe legate de argumente, tehnicile de argumentare, condițiile argumentării*. Argumentele trebuie să fie *adevărate*. Aceasta înseamnă că informația adusă prin propoziția-temei trebuie să fie în concordanță cu starea de fapt la care ea se referă. Altfel, avem de-a face cu argumente false (nu aparente). Argumentul “Ionescu n-a fost în localitate când s-a săvârșit furtul”, adus în sprijinul tezei “Ionescu nu este autorul furtului”, este un argument fals dacă se dovedește că Ionescu a fost în localitate, în timp ce argumentul “Ionescu este un om suferind”, adus în sprijinul aceleiași teze, este un argument aparent, fiindcă el nu are legătură cu faptul evidențiat în teza argumentării.

³ O analiză și o sistematizare a conceptului de *manipulare*, însoțite de ilustrații semnificative, am propus în: Constantin Sălăvăștru, *Discursul puterii. Încercări de retorică aplicată*, Editura Institutul European, Iași, 1999, pp. 132 - 146;

Tehnica de argumentare trebuie să fie *validă*. Aceasta înseamnă că ea trebuie să răspundă normelor de corectitudine ale raționamentului. Chestiunea este esențială. Dacă argumentele aduse sunt adevărate iar tehnica de argumentare este validă, atunci putem să susținem cu toată certitudinea că *teza argumentării este adevărată*. Validitatea tehnicii de argumentare asigură *conservarea și transmiterea adevărului* de la argumente la teză. Cine poate arăta, într-o argumentare, că argumentele sale sunt adevărate și că raționamentele utilizate sunt corecte, acela dovedește în mod implicit că teza este adevărată. Dacă tehnica de argumentare nu este validă, este posibil ca argumentele să fie adevărate, dar, totuși, teza să fie falsă.

Condițiile argumentării trebuie să fie *asumate și respectate* de către interlocutori. Fiecare dintre participanții la relația argumentativă trebuie să fie *de acord* cu câteva exigențe minimale care fac posibilă argumentarea. A le pune în cauză înseamnă a relua demersul argumentativ din punctul de origine. Exigențele privind condițiile argumentării nu vizează *norme de cognoscibilitate* (adevărul, în cazul argumentelor) sau *norme de raționalitate* (validitatea, în cazul tehnicilor de argumentare), ci, mai degrabă, *norme de eficientizare* a argumentării (când putem porni într-o argumentare, când se consideră încheiată o argumentare, cum trebuie să ne comportăm ca interlocutori pe parcursul argumentării).

La fiecare dintre aceste niveluri (argumente, tehnici de argumentare, condiții ale argumentării) se pot instala disfuncții. Când disfuncțiile se instalează ca rezultat al intenționalității celui care argumentează, suntem în prezența *sofismelor*. Se urmărește, pe căi nepermise, *persuasiunea* interlocutorului. Se urmărește persuasiunea pentru că, evident, convingerea nu reușește. Disfuncțiile la nivelul argumentelor, la nivelul tehnicilor de argumentare și la nivelul condițiilor argumentării pot fi induse pe căi diferite⁴.

Uneori distorsiunea se realizează prin intermediul *actelor de gândire*. Dai interlocutorului un raționament care are doar aparența coectitudinii drept un raționament corect, cu toate consecințele favorabile pentru susținerea sau respingerea tezei. Actul de gândire este, în acest caz, vehiculul erorii pusă în circulație în mod intenționat pentru a câștiga (evident, necinstit!) lupta argumentativă. Alteori, *actele de limbaj* constituie instrument prin care îl ducem în eroare pe interlocutor. Punem în circulație argumente de o vaguitate evidentă, astfel încât, chiar dacă ele sunt false sau aparente, interlocutorul este pus în imposibilitatea de a determina acest lucru și “acționează” ca și cum ar fi adevărate.

Avem, deci, două criterii după care propunem o sistematizare a sofismelor: *criteriul surselor sau căilor persuasiunii* și *criteriul domeniilor persuasiunii*. Sistemática acestei problematici ar putea arăta astfel:

<i>Domeniile persuasiunii</i>	Argumentele utilizate	Tehnicile de argumentare	Condițiile argumentării
<i>Sursele persuasiunii</i>			
Actele de gândire	S₁	S₂	S₃

⁴ Ideea acestui criteriu ne-a fost sugerată de încercarea de sistematizare a sofismelor propusă de Jerry Cederblom și David W. Paulsen: *Why Are Bad Arguments Sometimes Convincing?*, in: *Critical Reasoning. Understanding and Criticizing Arguments and Theories*, third edition, Wadworth Publishing Company, Belmont, California, 1991, pp. 133 - 166;

Actele de limbaj	S ₄	S ₅	S ₆
------------------	----------------	----------------	----------------

Să încercăm a face ordine în această diversitate de sofisme – din care fiecare autor subliniază câteva pe care le consideră mai importante – prin ilustrarea sofismelor care populează fiecare dintre cele șase clase determinate după criteriul domeniului persuasiunii și criteriul sursei persuasiunii.

Clasa S₁ (sofismele de argument induse prin actele de gândire) cuprinde: *argumentum ad baculum* (argumentul forței), *argumentum ad hominem* (argumentul referitor la persoană), *argumentum ad populum* (argumentul referitor la opinia mulțimii), *argumentum ad verecundiam* (argumentul referitor la autoritate), *argumentum ad misericordiam* (argumentul referitor la milă), *argumentul referitor la popularitate* (invocarea popularității ca probă);

Clasa S₂ (sofismele de tehnică argumentativă induse prin actele de gândire) cuprinde următoarele sofisme: *sofismul falsei dileme*, *sofismul negării antecedentului*, *sofismul afirmării secventului*, *sofismul celui de-al patrulea termen* ("quaternio terminorum"), *sofismul generalizării pripite*, *sofismul cauzei false*, *sofismul falsei analogii*, *petitio principii*, *sofismul concluziei irelevante*, *post hoc, ergo propter hoc* ("după aceasta, deci din cauza aceasta");

Clasa S₃ (sofismele de condiții ale argumentării induse de actele de gândire) cuprinde: *sofismele de confruntare* (diferențiate de van Eemeren și Grootendorst în: "sofisme ale limitării punctelor de vedere", "sofisme ale limitării persoanelor care au dreptul de a propune puncte de vedere", "sofisme ale limitării atitudinii critice față de punctele de vedere afirmate"), *sofismele de roluri* ("sofismul prezentării tezei ca un adevăr cunoscut care nu are nevoie de a fi dovedit", "sofismul prezentării de puncte de vedere nonfalsificabile", "sofismul inversării dovezii"), *sofisme de acord* ("sofismul falsului acord asupra premiselor", "sofismul refuzului unei premise care constituie obiect al acordului"), *sofismele de închidere a unei argumentări* ("sofismul retragerii tezei", "sofismul acceptării tezei adversarului");

Clasa S₄ (sofismele de argument induse prin actele de limbaj) cuprinde: *echivocația*, *sofismul incoerenței între gânduri și cuvinte* (Blackburn), *sofismul determinat de accent*, *sofismul ambiguități*, *amfibolii*;

Clasa S₅ (sofismele de tehnică argumentativă induse prin actele de limbaj) cuprinde: *sofismul compoziției*, *sofismul diviziunii*, *sofismul întrebării complexe*, *sofismul caricaturii* sau *sofismul falsei reprezentări*;

Clasa S₆ (sofismele de condiții ale argumentării induse prin actele de limbaj) cuprinde: *ignoratio elenchi* (ignorarea tezei care trebuie argumentată), *sofismele punctelor de vedere* ("sofismul atribuirii de puncte de vedere fictive adversarului", "sofismul denaturării punctelor de vedere").

3. Sofisme de argument induse de gândire (S₁)

O primă categorie de sofisme pe care vrem s-o ilustrăm în "deconstrucția" argumentării este aceea a *sofismelor de argument induse de gândire*. Este vorba aici de utilizarea "falselor argumente" sau "argumentelor aparente" atunci când vrei să induci o anumită concluzie la cititor. Una dintre cele mai frecvente erori de acest fel este așa-numitul *argumentum ad hominem* (în loc să se combată teza unui interlocutor se aduc în discuție – prezentându-se drept probe –

anumite calități, fapte sau relații ale persoanei care argumentează, acestea din urmă neavând nimic de-a face – din punct de vedere rațional, firește, cu teza incriminată). Fie următoarea secvență de discurs jurnalistic:

“... Pariuri puerile și egocentrice ale unor editorialiști care nu-și dau seama la ce tragică diversiune participă, lăsându-se duși de plăcerea bârfei, de creșterea importanței personale sau de iluzia creșterii tirajelor”
(Romulus Rusan, *Diversiuni și iluzii*, “Tableta de luni”, “România liberă”, 16 martie, 1998);

În conturul extins al textului cu titlul de mai sus, publicat la rubrica “Tableta de luni” a cotidianului “România liberă”, autorul aduce în atenție imaginea României în străinătate, pe care o constată tot mai proastă, și se întreabă în mod firesc care este cauza unei atari situații. Constatând – la observația unui “fost ambasador al unei importante țări europene” în România – că articolele din străinătate sunt scrise pe baza articolelor din țară, autorul vrea să ne arate că motivele acestei imagini defavorabile pe care o are România constau în principal în “moralitatea” editorialiștilor români. Or, analiza logică chiar și sumar efectuată ne arată clar că nu există o relație de determinare directă între “moralitatea”, “egocentrismul”, “plăcerea bârfei”, “importanța personală”, “tirajul cotidianelor” (care sunt calități sau laturi ale celor care scriu editoriale sau articole) și imaginea falsă pe care o regăsim în gazetele din Occident la adresa României. Este o *aparentă* legătură de condiționare, fiindcă calitățile persoanei nu pot determina o stare de fapt care nu depinde (sau n-ar trebui să depindă) de aceste calități și aceste persoane. De fapt, aici *argumentul nu este argument* așa cum se pretinde a fi !

Dacă am vrea să aducem argumente prin care să arătăm că imaginea proastă pe care România o are în Occident este nereală, atunci ar trebui să aducem în discuție fapte, exemple, ilustrații, analogii care contrastează semnificativ cu această imagine deplorabilă: că avem o creștere economică, că asistăm la creșterea nivelului de trai, că sunt rezolvate problemele de asistență socială, că sunt rezolvate problemele relațiilor interetnice etc., etc., elemente care sunt determinante, într-adevăr, pentru imaginea pe care un stat o are în ochii celorlalți. Dacă aceste elemente s-ar manifesta în fapt, indiferent de ce ar spune editorialiștii determinați de egocentrism, bârfă, tiraje, imaginea ar fi, fără îndoială, una pozitivă. Cu siguranță și în cazul altor state sunt editorialiști care scriu prost despre țara lor, dar imaginea nu e denaturată pentru că “faptele” de care am vorbit sunt cele care crează în realitate această imagine. Nu e România singura țară despre care editorialiștii scriu defavorabil, dar e una dintre cele care au o imagine destul de șifonată ! De ce?

Un alt argument sofistic din această categorie este acela cunoscut sub numele de *argumentul autorității* (“argumentum ad verecundiam”). Am arătat că autoritatea funcționează ca unul dintre tipurile de argumente cele mai uzitate în încercările de întemeiere a unei teze. De unde vine, însă, caracterul sofistic al unei argumentări bazate pe invocarea autorității? Evident, din utilizarea neadecvată a acestui tip de argument. John Woods și Douglas Walton⁵ consideră că există cinci condiții de adecvare a acestui argument și respectarea lor ar putea garanta corectitudinea argumentării bazată pe invocarea unei autorități: (a) *autoritatea trebuie să fie interpretată corect* (textul invocat al unei autorități trebuie să fie reprodus corect); (b) *autoritatea trebuie să aibă în mod real o competență specifică* (nu trebuie să se apeleze la false autorități); (c) *judecata autorității care este invocată în argumentare trebuie să aparțină domeniului ei de*

⁵ John Woods, Douglas Walton, *Critique de l'argumentation. Logique des sophismes ordinaires*, tr.fr., Editions Kimé, Paris, 1992, pp. 41-46;

competență (nu trebuie să aducem în argumentare aprecieri care aparțin unor domenii în care o persoană nu este competentă); (d) *trebuie să se poată dispune de o probă directă* (să avem posibilitatea de a proba în mod direct afirmația unei autorități); (e) *este necesară o tehnică de consens pentru a evita dezacordurile cu alte autorități* (o autoritate este invocată dacă nu intră în contradicție cu alte autorități). Secvența discursivă:

“Argumentele specialiștilor, reprezentanților ministerului nu au reușit însă să cointească din loc opiniile membrilor Camerei Deputaților. Aceștia doresc reforma dar nu în forma pe care o propune MEN. Anghel Stanciu, președintele Comisiei de Învățământ a Camerei consideră că echipa ministerială condusă de Andrei marga este un «Mercedes fără frâne». Anghel Stanciu gândește descongestionarea în sensul reorganizării materiei nu a reducerii numărului de ore” (Mihaela Jitea, *Ministrul Educației se dă cu învățământul peste cap*, “Ziua”, 15 iulie 1998)

ne pune în fața unei argumentări sofisticate bazate pe invocarea autorității care nu respectă exigența (c) a adecvării: autoritatea care se invocă și din care se citează nu este, în fapt, o competență în domeniul în care se argumentează (domeniul organizării educației).

Argumentum ad populum (apelul la mulțime) este definit de către Blackburn de maniera următoare: “a justifica ideea că ceva este adevărat sau corect prin simplul fapt că un mare număr de persoane afirmă acest lucru, fără a exista rațiuni temeinice de a gândi că persoanele respective nu pot să se înșele” [5: 259]. Warnick și Inch consideră că “un sofism *ad populum* se produce atunci când esența unui argument este eludată, iar cel care argumentează face apel în schimb la o opinie populară pentru a justifica o teză” [4:133]. Următorul text se încadrează în aceste exigențe minimale:

“În ultimul an, acoperirea CONNEX a crescut cu 400%. Oferim acoperire pentru 92% din populația României. De la Timișoara la Constanța, de la Craiova la Iași, de la Satu-Mare la București, pe platformele petroliere din Marea neagră și în stațiile de metrou, oriunde există oameni, există CONNEX” (*Vă oferim cel mai bun GSM posibil*, text publicitar în: “Evenimentul zilei”, 15 iulie 1999)

și exprimă, în esența sa, o argumentare sofisticată de tip *ad populum* : „Toți oamenii se abonează la Connex, abonează-te și tu!”.

Aplicația 1 :

Fie textul:

“Vreau să greșesc, dar ține minte, Andrei: Gabi nu va intra niciodată pe poarta pe care i-am lăsat-o deschisă și eu, și Alecu. Nu are pentru asta nici onestitatea, nici voința și forța morală. Nu are decât nemăsuratul lui orgoliu și capacitatea de a disprețui și umili public pe alții, necum capacitatea, înalt *superioara* capacitate și forță de a se umili public pe sine, retractându-se și îndreptând ceea ce a făcut! Să aibe măcar decența (curaj nu-i trebuie pentru asta!) de a nu se pretinde inocent. Când a șters din textul despre Friedrich destinat tiparului precizarea existentă în manuscris, cum că la acea oră nu mai subscriam la interpretarea dată în articolul meu, când mi-a furat pur și simplu aplicarea la interpretarea tabloului «Stânci de cretă pe insula Rügen» a aforismului lui Nietzsche: «Cu cât privești mai îndelung o prăpastie, cu atât prăpastia privește mai îndelung în tine», n-a fost nici inocent, nici inconștient, ci pur și simplu egoist, cinic și fără scrupule, convins că așa e convenit să se poarte pe care nu dă în fond nici două parale! Restul e pălăvrăgeală goală și ipocrizie” (*Epistolar*, Editura Cartea Românească, București, 1987, pp.33-34);

Cerințe:

- (a) Să se determine structurile de argumentare din acest text;
- (b) Să se arate dacă ele sunt argumentări corecte sau sofisme;
- (c) În această din urmă situație, să se identifice natura sofismului;

(d) Să se propună o argumentare corectă în raport cu una dintre tezele argumentărilor sofistice identificate.

Aplicația 2 :

Să urmărim acest fragment:

“Socrate : Atunci să vedem, Hermogenes, dacă și se pare că tot așa stau lucrurile și cu realitățile: că le revinelor o natură potrivit cu fiecare ins în parte - după cum afirmă Protagoras spunând că «omul e măsura tuturor lucrurilor» - și că, prin urmare, așa cum îmi apar lucrurile așa sunt pentru mine, și așa cum îți apar ție, tot așa sunt pentru tine” (Platon, *Cratylus*, 385e-386a, în: Platon, *Opere*, III, E.S.E., București, 1978, p.254);

Cerințe:

- (a) Să se determine argumentările din acest text;
- (b) Să se identifice o argumentare de tip “ad verecundiam”;
- (c) Să se evalueze această argumentare din punctul de vedere al condițiilor de adecvare.

4. Sofisme de tehnică de argumentare induse de gândire (S₂)

Această clasă de sofisme este relativ ușor de determinat, deoarece ea cuprinde toate erorile de raționament ce pot interveni într-o argumentare. Un inventar al acestor erori de logică se regăsește la Irving M.Copi⁶. Ele pot fi analizate pornind de la analiza tehnicilor de argumentare. De exemplu, tehnicile deductive de argumentare bazate pe implicație dau naștere la două tipuri de sofisme: *sofismul negării antecedentului* („denying the antecedent”):

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ \neg p \\ \hline \neg q \end{array}$$

ca în exemplul:

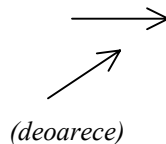
Dacă oamenii sunt conștiincioși, atunci își plătesc la timp impozitele

Dar sportivii nu sunt conștiincioși

Deci: Sportivii nu își plătesc la timp impozitele

cu următoarea formă argumentativă:

Sportivii nu își plătesc la timp impozitele (*fiindcă*) Sportivii nu sunt conștiincioși

Dacă oamenii sunt conștiincioși, își plătesc la timp impozitele

și *sofismul afirmării secventului* (“affirming the consequent”):

$$\begin{array}{l} p \rightarrow q \\ q \\ \hline p \end{array}$$

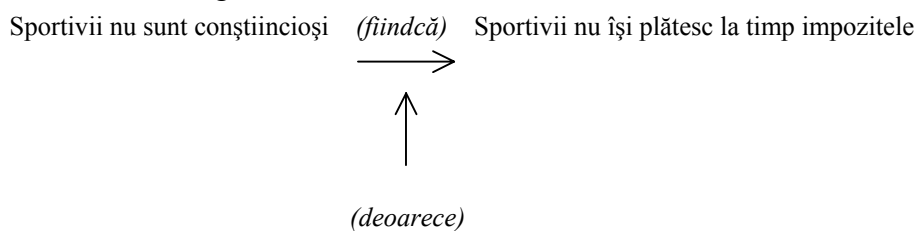
ca în exemplul:

Dacă oamenii sunt conștiincioși, atunci își plătesc la timp impozitele

Sportivii nu își plătesc la timp impozitele

⁶ Irving M.Copi, *Introduction to Logic*, The MacMillan Company, New-York, 1953;

Deci: Sportivii nu sunt conștiințioși
cu următoarea formă argumentativă:

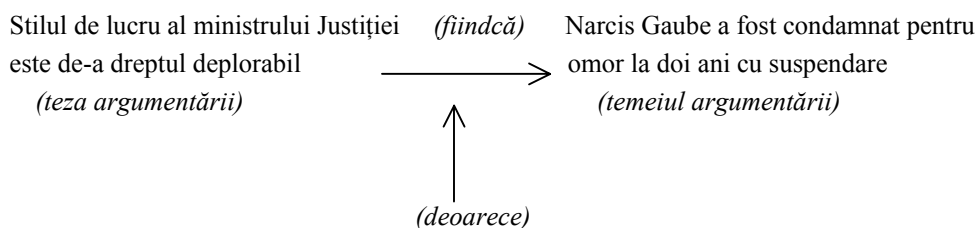

Dacă oamenii sunt conștiințioși, atunci își plătesc la timp impozitele
Trudy Govier⁷ leagă înțelegerea acestor tipuri de sofisme de analiza tabelului de adevăr propriu implicației, de altfel metoda pe care am utilizat-o pentru determinarea tehnicilor valide de argumentare.

Un cunoscut sofism al acestei categorii poartă numele de *sofismul generalizării pripite* (“hasty generalization”) și vizează tehnicile inductive de argumentare. În tehnicile inductive de argumentare, concluzia, care spune mai mult decât îngăduie premisele, are un caracter probabil. Pentru acest motiv, este necesară o anumită prudență în trecerea de la analiza unor cazuri la extrapolarea la toate cazurile. Dacă o asemenea prudență nu-l însoțește pe acela care argumentează, atunci el se află în situația unei argumentări sofisticate de tipul generalizării pripite. Pentru S.Morris Engel, o atare argumentare ține de faptul că “un caz izolat sau excepțional este utilizat ca bază pentru o concluzie generală, ceea ce este nejustificat”⁸. Textul care urmează:

“Narcis Gaube, în vârstă de 18 ani, a primit carnet de conducere și a devenit student la Drept. Ce a învățat el despre justiția românească este acum evident. Dar nu este vina lui. În urmă cu un an, ministrul Justiției, Valeriu Stoica, a fost avertizat, în timpul unei vizite la Brăila, asupra acestui caz. După cum se observă, a luat măsuri în stilul său personal. Caracteristic perioadei în care s-a format el și majoritatea politicianilor români de ieri și de azi! Stilul oamenilor «noi»” (Dorian Stoianovici, *Pentru omorârea unui copil, doi ani de închisoare cu suspendare*, “România liberă”, 15 aprilie 1998)

acoperă următoarea structură de argumentare:

Condamnarea în cazul Narcis Gaube este o ilustrare a modului deplorabil
în care lucrează justiția română și șefii ei

care ilustrează un sofism al generalizării pripite (Mai sunt și alte cazuri, alături de cel invocat?
Este cazul Narcis Gaube unul reprezentativ?).

Sofismul falsei analogii (“false analogy”) are în atenție posibilitățile de ocolire a corectitudinii de care dispune o argumentare care utilizează tehnica analogiei. Cum am subliniat, raționamentul bazat pe analogie asigură extrapolarea unei concluzii de la o situație la alta în baza asemănărilor ce există între două situații, două fapte, două relații etc. Dacă aceste asemănări sunt

⁷ Trudy Govier, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1985, pp. 351-353;

⁸ S.Morris Engel, *With Good Reason. An Introduction to Informal Fallacies*, St.Martin’s Press, New-York, 1976, p. 69;

numai aparente și, totuși, ele se utilizează pentru a întemeia o concluzie, atunci argumentarea este una falacioasă. În următorul text:

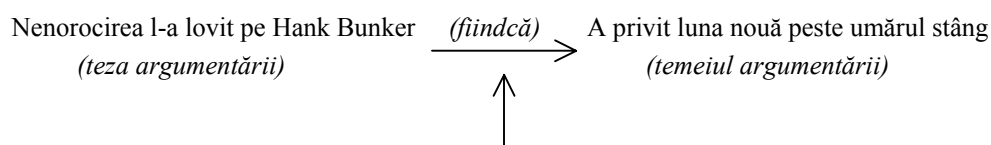
“Descoperirea mașinii SRI la odorheiu Secuiesc a fost percepută mai puțin ca o situație ridicolă din punct de vedere profesional și mai mult ca o amenințare la adresa minorității maghiare. Știrea a fost imediat preluată la budapesta, vezi Doamne, ca exemplu de «activitate ilegală» (Marko Bela). (...). Dacă vă aduceți aminte, Gyorgy Frunda a prezentat la Consiliul Europei un raport prin care recomanda ca serviciile secrete să nu poată urmări minoritățile naționale” (Cornel Nistorescu, *Bulă - agent secret*, “Evenimentul zilei”, 15 iulie 1999)

se constată cu destulă ușurință că acele două situații care se compară (prezența mașinii SRI la Odorheiu Secuiesc și Raportul depus de deputatul Frunda la Consiliul Europei) nu au asemănări semnificative ca să poată sprijini o concluzie comună. Suntem în prezența unei argumentări bazată pe falsa analogie.

Sofismul cauzei false (“false cause”) are ca origine tehnicile inductive de argumentare prin intermediul cărora se stabilesc relațiile de cauzalitate dintre fenomene (metoda concordanței, metoda diferenței, metoda combinată, metoda variațiilor concomitente, metoda reziduurilor, studiate toate la cursul de logică). Sofismul își face simțită prezența atunci când, într-o argumentare, luăm drept cauză reală un fenomen care, în realitate nu are legătură cu efectul produs. Ca în următorul exemplu:

“Zicea că el, unul, mai degrabă ar privi de-o mie de ori peste umărul stâng la lună nouă, decât să pună mâna pe-o piele de șarpe. Începusem să-i dau dreptate, măcar că am fost întotdeauna de părere că trebuie să fii din cale-afară de nesocotit și de nătâng ca să privești luna nouă peste umărul stâng. Moș Hank Bunker a făcut-o o dată și s-a lăudat cu asta; dar n-au trecut nici doi ani și, îmbătându-se moșul a căzut din turnul de strajă. Praful s-a ales de el: l-au cules de pe jos, l-au așezat între două uși de magazie, ca într-un sicriu, și așa l-au îngropat. Eu n-am fost de față, dar mi-a spus babacu’. În tot cazul, nenorocirea l-a lovit numai fiindcă privea luna peste umărul stâng, ca un zevzec ce era” (Mark Twain, *Aventurile lui Huckleberry Finn*, Editura Ion Creangă, București, 1988, p. 277)

care acoperă următoarea structură argumentativă:

(deoarece)

Toți cei care privesc luna nouă peste umărul stâng sunt loviți de nenorociri
(fundamentul argumentării)

din care se vede cu ușurință că, de departe, temeiul care se propune pentru susținerea tezei nu este și nu poate fi cauza întâmplării puse în evidență de teză. Este aici, așa cum a subliniat și S.Morris Engel, un sofism al cauzei false. Sunt mai multe forme ale acestui sofism, din care cea mai cunoscută este cea reținută sub numele *post hoc ergo propter hoc* (“după aceasta, deci din cauza aceasta”).

Aplicația 3:

Fie următorul enunț:

“E infinit probabil că nu poți pune prea mult preț pe promisiunile tinerilor”

- (a) Construiește o argumentare sofisticată de tipul “generalizare pripită” care să aibă ca teză enunțul dat;
- (b) Construiește argumentări sofisticate de tip implicativ care să aibă drept teză enunțul în discuție;
- (c) Construiește o argumentare corectă în care să susțineți enunțul dat ca teză.

Aplicația 4 :

“Cadavrul și oțetul provin respectiv din viețuitoare și din vin, precum noaptea provine din zi. În toate cazurile, când avem astfel de schimbări reciproce, trebuie ca lucrurile să se întoarcă la materia lor, cum, de exemplu, pentru ca leșul să devină o viețuitoare trebuie să treacă mai întâi prin starea de materie, și numai atunci devine o ființă vie, după cum tot astfel trebuie ca oțetul să se schimbe în apă pentru a se preface iarăși în vin” (Aristotel, *Metafizica*, VIII(H), 6, 1045a, Editura Iri, București, 1999, p. 325);

Cerințe:

- (a) Să se determine tehnica argumentării utilizată în acest text;
- (b) Avem de-a face cu o argumentare sofisticată sau nu?
- (c) Dacă răspunsul este afirmativ, analizați natura sofismului utilizat.

Aplicația 5 :

Fie următoarea argumentare (adaptare după Blackburn, p. 233);

“Verișoara mea a avut un accident de automobil și, din păcate a decedat. Dacă n-ar fi avut centura de siguranță pusă, fără îndoială ar fi putut fi scoasă mai repede dintre fiare și, poate, ar fi putut fi salvată. Așa, a durat prea mult timp până să fie descarcerată, a pierdut mult sânge și nu s-a mai putut face nimic. Înclin să cred că purtarea centurilor de siguranță este mai periculoasă decât utilă în situațiile de accidente”

- (a) Să se identifice forma de argumentare utilizată în acest text;
- (b) Să se arate că avem de-a face cu o argumentare sofisticată;
- (c) Să se determine tipul de sofism utilizat;
- (d) Să se construiască un contraexemplu pentru această argumentare falacioasă.

5. Sofisme de condiție induse de gândire (S₃)

Constituie o noutate în raport cu prezentările clasice privind sofismele. Ele apar doar în sistematizarea propusă de Frans van Eemeren și Rob Grootendorst, care leagă sofismele de încercările de soluționare negociată a conflictelor de opinie⁹. Cum am subliniat deja în discuțiile asupra sistematizării claselor de sofisme, condițiile în care se produce argumentarea sunt, nu de puține ori, importante pentru convingerea interlocutorului. Nerespectarea lor duce la disfuncții în argumentare și, în consecință, la apariția unei clase de sofisme bine determinată. Introducem aici, în terminologia autorilor invocați mai sus, *sofismele de confruntare*, *sofismele de roluri*, *sofismele puntelor de plecare (de acord)* și *sofismele de închidere*.

Sofismele de confruntare încalcă, în opinia lui van Eemeren și Grootendorst, dreptul oricărui participant la o relație dialogică argumentativă de a exprima liber puncte de vedere în legătură cu tema supusă dezbaterii sau de a critica punctele de vedere avansate de ceilalți

⁹ Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, *Communication et sophismes*, in: *La nouvelle dialectique*, tr.fr., Editions Kimé, Paris, 1996, pp. 107-237;

interlocutori. Orice dispută critică are ca regulă - tacită sau explicită - faptul că *participanții nu trebuie să împiedice exprimarea liberă a punctelor de vedere sau punerea sub semnul îndoielii a punctelor de vedere exprimate de ceilalți participanți*. Este o regulă ce vizează condițiile unei bune defășurări a argumentării. Dacă ea este încălcată, atunci argumentarea este una sofistică, iar sofismul pe care ea îl ilustrează este unul de confruntare.

Sofisme de confruntare se întâlnesc peste tot, deși, adesea, ele nu au, în viziunea interlocutorului, gravitatea încălcărilor elementare de logică: în politică (dispoziția șefului acordă puține șanse unei autentice replici argumentate), în domeniul religios (cuvântul sacru e adesea urmat fără spirit critic), în domeniul juridic (atât acuzarea cât și apărarea fac tot posibilul ca replica adversarului să fie cât mai ștearsă), în viața cotidiană (orice șef nu se simte bine când e contrazis!). Sofismele de confruntare se regăsesc chiar în discursuri celebre:

“O, timpuri! O, moravuri! Senatul cunoaște aceste lucruri, consulul le vede; Catilina totuși trăiește. Trăiește? Ba mai mult, vine chiar în senat, ia parte la consfătuirea obștească, notează și indică din ochi, spre a fi ucis, pe fiecare dintre noi (...). Cât timp va exista cineva care să îndrăznească să te apere, vei trăi și vei trăi așa cum trăiești, înconjurat de gărzile mele multe și puternice, ca să nu te poți mișca împotriva republicii” (Cicero, *Catilinara I*, în: Cicero, *Opere alese*, I, Editura Univers, București, 1983, p. 277)

De ce să nu se poată apăra sau să nu poată fi apărat Catilina? Fiecare individ se poate apăra și poate fi apărat. Misiunea celor care îl acuză nu este aceea de a-l lipsi de apărare, ci de a aduce probe zdrobitoare. Există mai multe proceduri discursive care favorizează apariția și manifestarea sofismelor de confruntare : *amenințarea* (“Vei da seama la tribunal pentru ceea ce spui!”), *utilizarea unor figuri de stil* (de exemplu, interogația retorică: “Îndrăznești să vorbești în situația în care te afli?”), *prezentarea tezei ca un adevăr evident* (“Nu încapă îndoială că acuzatul e vinovat”), *amplificarea excesivă a unui argument real* (“Faptul că se găsea la locul crimei este o probă indubitabilă a vinovăției”) atenuază, fiecare în parte și în grade diferite, atitudinea critică și reacția celor incriminați.

Sofismele de roluri privesc funcțiunile diferite ale participanților la o relație dialogică de tip argumentativ: cel care propune teza trebuie să aducă probe în favoarea ei, cel care o respinge trebuie să aducă probe împotriva ei. Normalitatea unei dispute critice, din acest punct de vedere, înseamnă, după autorii invocați, respectarea următoarei reguli: *partea care a avansat un punct de vedere trebuie să-l apere dacă cealaltă parte o cere*. Regula este, în ultimă instanță, o cerință de bun simț a practicii comunicațional-argumentative: nu avansăm puncte de vedere dacă nu avem probe pentru a le susține! Dacă regula nu este respectată, atunci suntem în prezența unor sofisme de roluri, sofisme care țin tot de condițiile unei bune argumentări. Următoarea secvență discursivă exprimă, la o analiză atentă, un sofism de roluri:

“O pușlama din Roma ajunge a fi, datorită unor încurcate împrejurări, pus în situația de a juca rolul unui general conte care-i șeful rezistenței italiene din sudul țării în vremea ocupației germane. O anume asemănare fizică îi înlesnește jucarea rolului de care, încetul cu încetul, se îndrăgostește, ca și de mediul, atât de nou și de surprinzător pentru el, al deținuților politici, unde jertfa și onoarea sunt lucruri comune. Deși germanii îl foloseau numai pentru ca să afle identitatea șefului rezistenței din nord, el nu se poate hotărî să trădeze asupra căruia este edificat încă din primele zile” (N.Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992, p. 44)

Și sofismele de roluri apar pe căi dintre cele mai diferite: utilizarea unor sintagme („fără îndoială”, “e adevărat”, “în mod sigur” etc.) care să arate interlocutorului că punctul de vedere e

bine și puternic asumat, apelul la anumite autorități care sunt mai greu de contestat (și pentru care nu se cer așa de ușor dovezi), punerea în circulație a unor enunțuri non-falsificabile (de mare ambiguitate sau obscuritate), procedul inversării dovezii (în loc să dovedești că teza pe care o susții este adevărată ceri interlocutorului să dovedească el că teza ta e falsă!).

Sofismele punctelor de plecare (de acord). Există anumite reguli elementare care trebuie respectate într-o argumentare, iar una dintre ele este și aceea a unui minim acord asupra premiselor argumentării (tema argumentării, necesitatea probării afirmațiilor, necesitatea unor puncte de plecare comune etc.). Or, dacă nu se respectă regulile minimale ale acordului, suntem în fața unor sofisme determinate de condițiile în care se desfășoară argumentarea. Regula propusă de van Eemeren și Grootendorst este următoarea: *nici o parte angajată în argumentare nu poate să prezinte o premisă ca acceptată dacă ea nu este ca atare și nu poate să refuze o premisă dacă ea constituie un acord prealabil între parteneri.*

Există două posibilități de a încălca această regulă: fie prin prezentarea unei premise ca obiect al acordului în timp ce ea nu este, fie a respinge o premisă după ce ea a făcut obiectul unui acord. Secvența discursivă ce urmează ilustrează prima dintre opțiunile invocate:

“- Sigur. Fără îndoială că în politică a-ți asuma riscuri este pâinea de fiecare zi a politicianului. (...). Am pornit de la ideea că e necesară în România o altfel de politică și un alt tip de relație între majoritate și opoziție...” (*Oamenii așteaptă de la politician nu să vadă cât de ascuțit este la limbă, ci soluții pentru dificultățile de zi cu zi*, Vartan Arachelian în dialog cu Teodor Meleșcanu, “Ziua”, 15 septembrie 1999)

și din ea ne dăm seama că, pentru cel care face aceste declarații, chestiunile pe care le afirmă sunt adevăruri ale tuturor. Or, suntem aici în fața unui sofism al punctelor de plecare sau al acordului.

Sofisme de închidere țin de răspunsul la întrebarea: Când se consideră încheiată o argumentare? Putem să ne dăm seama de această etapă în desfășurarea unei astfel de intervenții discursive? Van Eemeren și Grootendorst ne dau următoarea regulă: *dacă un punct de vedere n-a fost apărut de o manieră convingătoare, atunci cel care l-a propus trebuie să-l retragă; dacă un punct de vedere a fost apărut de o manieră convingătoare, atunci preopinentul nu trebuie să-l pună la îndoială.* Dacă, într-o relație argumentativă, o astfel de regulă nu este respectată, atunci suntem în fața sofismelor de închidere. În această situație nu mai există un control asupra argumentării.

6. Sofisme de argument determinate de limbaj (S₄)

În această categorie de sofisme, disonanțele se datorează limbajului. Argumentul propus nu este, de fapt, argument datorită faptului că mijlocul prin intermediul căruia el este adus la cunoștința interlocutorului (limbajul) îl denaturează. Altfel ar fi. Dacă în clasa (S₁) intrau argumentele aparente determinate de faptul că legătura lor logică cu teza nu era reală, în cazul clasei (S₄) intră argumentele aparente determinate de faptul că mijlocul de transmisie le face să fie de așa natură (în realitate ele putând fi chiar corecte). Câteva dintre ilustrările mai cunoscute pentru această clasă ar fi: *sofismul ambiguității, sofismul echivocației, amfibolia, sofismul determinat de accent, sofismul incoerenței între gândire și cuvinte.*

Sofismul ambiguității este denumirea generică pentru întreaga clasă a sofismelor determinate de limbaj, dar, el poate fi considerat și ca un sofism distinct în raport cu altele din

această clasă. El este determinat de faptul că interlocutorul este pus în dificultate de *suprasaturația de sens* a unor termeni sau a unor expresii utilizate în argumentare. Această scoatere la suprafață a mai multor sensuri îl pune pe interlocutor în situația de a face o alegere neinspirată. Ca urmare, el se află într-o eroare de argumentare datorată limbajului. Ca în exemplul:

“*Universul* scade. Este serios amenințat în existența lui. Adevărata lui proprietară - un om lipsit de scrupule - simțind primejdia, se adresează unui om de valoare, unui academician, colegul nostru d.general Crăiniceanu, și îl roagă să ia direcția. D. general Crăiniceanu primește, salvează *Universul*” (Barbu Ștefănescu-Delavrancea, *Discursuri*, Editura Minerva, București, 1977, p. 222)

unde este dificil - mai ales dacă discursul se manifestă în planul oralității - ca receptorul să-și dea seama că un jurnal cu titlul “*Universul*” și nu universul nostru planetar este în pericol! Pentru Howard Kahane, un astfel de sofism își face loc “când ambiguitatea unui cuvânt sau a unei fraze duce la o concluzie greșită”¹⁰.

Echivocația este un sofism determinat de faptul că unul și același termen își schimbă, pe parcursul argumentării, sensul cu care el a fost investit inițial. S.Morris Engel [21: 59] consideră că următorul raționament este un sofism al echivocației:

Numai omul este rațional
Nici o femeie nu este om
Deci: Nici o femeie nu este rațională

deoarece termenul *om* (“man”) apare, o dată cu sensul de “ființă umană”, iar a doua oară cu sensul de “bărbat”. În fapt, echivocul duce, în acest raționament, la un nou sofism: *quaternio terminorum* (sofismul celui de-al patrulea termen, care încalcă o lege a silogismului: silogismul corect are trei termeni și numai trei).

Nu e greu de observat că una dintre căile cele mai la îndemână de a uza de astfel de sofisme ale echivocației țin de utilizarea figurilor retorice, mai ales în textul literar:

“Știi tot ceea ce tu nu știi niciodată, din tine.
Bătaia inimii care urmează bătăii ce-o auzi,
sfârșitul cuvântului a cărui primă silabă tocmai o spui,
copacii - umbre de lemn ale vinelor tale,
râurile - mișcătoare umbre ale sângelui tău,
și pietrele, pietrele - umbre de piatră
ale genunchiului meu,
pe care mi-l plec în fața ta și mă rog de tine, naște-mă, Naște-mă”

(Nichita Stănescu, *Către Galateea*, în: *Ordinea cuvintelor*, I, Editura Cartea Românească, București, 1985, p. 160)

Amfibolia este un sofism ce-și are sursa în limbaj, dar care nu ține de semnificația termenilor (ca în cazul ambiguității sau echivocației), ci de structura gramaticală în care este construită o frază sau un enunț, construcție ce îl pune în dificultate pe receptor. Textul:

¹⁰ Howard Kahane, *Logic and Contemporary Rhetoric. The Use of Reason in Everyday Life*, second edition, Wadsworth Publishing Company, Inc., Belmont, California, 1976, p.15;

“Personajul principal din articolul de sâmbătă de pe prima pagină a «Monitorului» afirmă că a recunoscut un furt care nu s-a finalizat deoarece a fost bătut de polițiști. De frica bătăii, chiar, el le-a indicat anchetatorilor săi și locul unde ar fi ascuns lucrurile furate” (Nicolae Manoliu, *Apucături staliniste sub caschetă de polițist*, “Monitorul”, 16 martie 1998)

ne pune în dificultate: Cine a fost bătut de polițiști? Furtul? Individul care a fost arestat? În aceste condiții, argumentarea suferă în desfășurarea ei. Amfibolia apare și atunci când se manifestă o diferență de sens între anumiți termeni și cuvântul compus cu ajutorul lor. Să urmărim acest fragment din *Alice în țara minunilor* de Lewis Carroll:

“- patriotul arhiepiscop de Canterbury găsi de cuviință... (povestește Șoricelul).
- Ce zici că găsi? întrerupse Rața.
- Găsi de cuviință - răspunse Șoarecele, cam supărat. Doar știți cu toții ce înseamnă «a găsi de cuviință».
- Eu știu ce înseamnă a găsi. Când găsesc eu ceva - zise Rața - înseamnă, de obicei, o broască sau o rămă. Da, vorba e, arhiepiscopul ce-a găsit?” (Citat după: Marta Petreu, *Jocurile manierismului logic*, E.D.P., București, 1995, p. 29)

unde sintagma «a găsi de cuviință» are cu totul alt înțeles decât termenii care o compun, de unde și discuția de-a dreptul hilară care s-a iscat.

Sofismul dezacordului între «a spune» și «a face» apare la Blackburn sub denumirea de “sofismul incoerenței între gesturi și cuvinte”. De exemplu, ne atrage atenția autorul invocat, dacă medicul care trage cu nesaț din țigară ne argumentează că trebuie să ne lăsăm de fumat deoarece acesta este dăunător pentru sănătate, atunci argumentarea lui nu este decât un sofism al dezacordului dintre ceea ce spune și ceea ce face! De ce este considerat acest dezacord drept un obstacol al argumentării, mai exact o eroare de argumentare? Pentru că interlocutorul vede că, în ciuda argumentelor care pot fi reale și puternice în sprijinul tezei, nu sunt luate în seamă și nu sunt urmate nici chiar de cel care le pune în circulație! Un astfel de sofism este întâlnit în permanență în textele reclamelor de genul:

“**More** - Nr. 1 în România ! Vă mulțumim pentru că ați ales calitatea !
Dir. Cons. CEE nr. 89/622: «Tutunul dăunează grav sănătății»”

Un asemenea sofism ni se pare adesea un lucru obișnuit, nu-i dăm importanța cuvenită în argumentare și, mai ales, nu-l sancționăm ca pe o gravă eroare de argumentare. Hitler vorbind despre binefacerile păcii, Stalin propăvăduind libertatea de opinie, Talleyrand argumentând corectitudinea în politică reprezintă doar câteva dintre situațiile discursive, reale sau imaginare, în care suntem în fața unui sofism al dezacordului între ceea ce se spune și ceea ce se face. În argumentarea politică, astfel de situații sunt aproape o regulă:

“Purtătoarea de cuvânt a lui Radu Vasile a confirmat că șeful său a venit la Palatul Victoria cu intenția de a-și strânge lucrurile. Cu puțin timp înainte, BCCC a decis să-l suspende pe Radu Vasile din funcțiile de conducere, pe termen de doi ani, și să-i interzică să mai candideze pentru acestea în perioada menționată. Ion Diaconescu a explicat aseară motivele care au stat la baza deciziei de revocare a lui Vasile din funcția de prim-ministru: s-au primit semnale din străinătate cu privire la instabilitatea politică din România; a încurajat constituirea unor grupuri concurente în partid; a menținut o stare de nemulțumire; nestăpânirea administrației, Vasile neavând calități de bun organizator...” (Ion Diaconescu, *Radu Vasile în frondă cu PNȚCD*, “România liberă”, 15 decembrie 1999)

Când ne gândim la calitățile celui care face critica și calitățile pe care le cere de la cel pe care îl critică, vedem discrepanța dintre vorbe și fapte în toată goliciunea ei! A fost crezută, la vremea ei, o asemenea argumentare de cineva?

Aplicația 6 :

Fie secvența discursivă:

“Un om înarmat îl ajunge din fugă pe Socrate. Acela îl urmărea pe un altul, care alerga de mâncă pământul.

- Oprește-l! Oprește-l!

Socrate nu se sinchisi.

- Cum n'auzi?! De ce nu i-ai aținut calea asasinului?

- Asasin? Ce înțelegi prin asta?

- Ce întrebare bizară! Un asasin este unul care omoară.

- Măcelar?

- Nebun bătrân! Vreau să zic un om care omoară pe alt om.

- A, un soldat!

- Idiotule! Un om care omoară un alt om în timp de pace!

- Aha, un călău!

- Netotule! Un om care omoară pe altul la el acasă!

- Păi așa spune! E un medic! făcu Socrate și își văzu de drum”

(Citat după: Leonard Gavrilu, *Mic tratat de sofistică*, Editura Iri, București, 1996, p. 172)

(a) Să se determine tipul de sofism întâlnit în acest text;

(b) Asumând unele cunoștințe de logică elementară, să se arate care este fundamentul acestui tip de sofism;

(c) Construiți sofisme asemănătoare pornind de la acest exemplu.

Aplicația 7 :

Fie următoarele enunțuri:

(a) “Imaginația dumneavoastră valorează mai mult decât vă imaginați” (L.Aragon)

(b) “Pasărea a fost ideea oului de a obține mai multe ouă” (S.Butler)

(c) “În pictură trebuie să te folosești de fals pentru a da ideea adevărului” (E.Degas)

(d) “Într-o dispută filosofică , câștigă mai mult cel care pierde, deoarece are mai mult de învățat” (Epicur);

(a) Să se determine dacă ele concentrează sofisme sau nu;

(b) Să se identifice structura argumentării pe care aceste enunțuri se sprijină;

(c) Să se arate natura tipului de sofism identificat.

7. Sofismele de tehnică argumentativă determinate de limbaj (S₅)

Este clasa acelor sofisme în care anumite tehnici de argumentare devin vulnerabile grație limbajului utilizat. Câteva dintre sofismele acestei categorii: *sofismul compoziției și al diviziunii*, *sofismul întrebării complexe*, *sofismul falsei reprezentări*.

Sofismul compoziției și al diviziunii este identificat încă de Aristotel în *Respingerile sofistice* (4, 166a; 20, 177a). Irving M.Copi [19] este de părere că, într-o perspectivă modernă, un asemenea sofism nu poate fi tratat decât cu ajutorul unei *logici partitive* (logica relației întreg-parte). În viziunea autorului invocat, acest sofism are două forme. Prima dintre ele se bazează pe

o extrapolare a trăsăturilor părților la întreg: întregul trebuie să aibă o anumită proprietate pentru că părțile sale au acea proprietate:

Automobilul este ușor *fiindcă* piesele din care e făcut sunt ușoare.

Cea de-a doua formă a acestui sofism ține de relația dintre un compus și constituenții săi: un compus are o anumită proprietate pentru că fiecare dintre elementele care-l compun are acea proprietate:

Echipa de fotbal a României este bună *fiindcă* fiecare jucător al ei este bun.

Următorul text pune în evidență o argumentare bazată pe sofismul compoziției și al diviziunii:

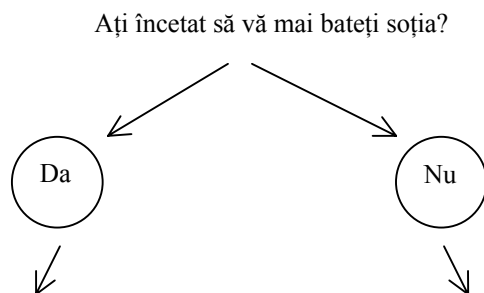
“Liderii politici și-au petrecut toată săptămâna lucrând la programul de guvernare. Nici zile de sărbătoare n-au avut. Duminică, pe la miezul nopții, câțiva dintre ei se aflau tot la Palatul Victoria, aruncând un ochi critic asupra variantei top secret numărul opt de program, pusă la punct în timpul zilei cu ajutorul specialiștilor din Ministerul de Finanțe” (Rodica Ciobanu, *Trei mine în Palatul Victoria*, “Adevărul”, 15 aprilie 1998)

unde ni se sugerează că dacă guvernul muncește, fiecare membru al lui muncește! Ceea ce e o concluzie pripită.

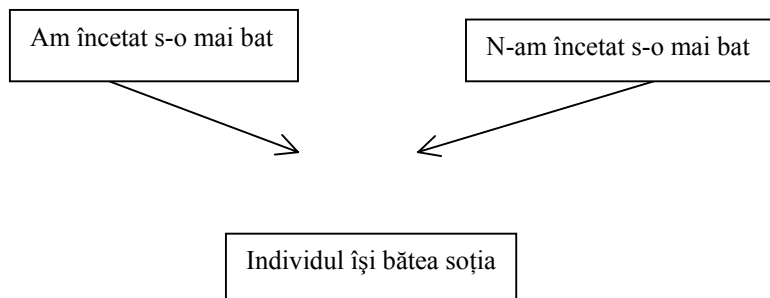
Sofismul întrebării complexe este, în opinia noastră, o eroare de tehnică argumentativă determinată de limbajul utilizat pentru manipularea unei astfel de tehnici. Artă de a pune întrebări este, firește, o chestiune de tehnică argumentativă. Pe de altă parte, nu e mai puțin adevărat că întrebarea poate induce în eroare interlocutorul prin modul în care este formulată. Călea erorii este, prin urmare, limbajul.

Discuțiile asupra acestui sofism sunt vechi. Interpretările moderne asupra lui (în special cele datorate lui Woods și Walton) pornesc de la perspectivele *logicii erotetice* (logica întrebărilor) și de la problema *presupozițiilor*. Aqvist a subliniat că un astfel de sofism se fundează pe asumarea unei presupozii false¹¹. Woods și Walton consideră că sofismul întrebării complexe e determinat de faptul că, încercând să răspundem la o astfel de întrebare (fiindcă orice întrebare autentică - interogația retorică nu este o întrebare autentică - cere în mod imperativ un răspuns), orice răspuns am da (afirmativ sau negativ), presupozitia rămâne una și aceeași!

Pornind de la exemplul mult invocat în analiza presupozțiilor interogațiilor: “Ați încetat să vă mai bateți soția?”, Woods și Walton consideră că următoarea schemă este intuitivă pentru a observa antinomia care generează sofismul întrebării complexe [18: 141]:

¹¹ L.Aqvist, *A new approach to the logical theory of interrogatives*, “Filosofiska Studier”, Uppsala, 1965, pp. 74-75 (Cf. Woods & Walton, *loc.cit.*, p. 141);

Se observă că presupuziția întrebării („Individul își bătea soția”) e determinată atât de răspunsul afirmativ, cât și de răspunsul negativ. Astfel de situații se regăsesc frecvent în argumentările cotidiene:

“Am scris mai recent căci la concursul pentru postul de secretar al Consiliului local s-a prezentat doar un singur candidat și, din cauză căci regulamentul stipulează să fie cel puțin doi candidați, concursul cu pricina n-o să se mai țină. Nu știm dacă au apărut noi candidați, dar se zvonește că ar manifesta oarece interes pentru acest post un domn de la prefectură, să-l numim generic Piftode. S-o fi plictisit omu’ de Vitanno Carridi?” (Rubrica “Puls”, “Monitorul”, 15 martie 1999)

unde presupuziția întrebării (“Piftode a lucrat cu Vitanno Carridi la prefectură”) este prezentă în ambele variante de răspuns.

Sofismul falsei reprezentări (“straw man”) este denumit de Blackburn și “sofismul caricaturii”: “constă în a modifica poziția interlocutorului pentru a o face mai facilă atacului și a lăsa să se înțeleagă că criticile noastre discreditează poziția adversarului” [5: 235]. Secvența discursivă:

“- Nu vă place să introduceți elemente de nervozitate, dar declarația dvs. este, totuși, un astfel de element. Nu vă temeți de o cursă?”

- După părerea mea, lucrurile nu sunt gratuite, ele sunt destul de grave. Am urmărit și declarațiile d-lui Constantinescu și pare că și dânsul este, într-o oarecare măsură, preocupat de ceea ce se întâmplă. S-a investit mult într-un anumit proiect, într-un anumit tip de politică externă, iar acum se vede că România se găsește în cea mai vulnerabilă situație din ultimul deceniu” (Ion M. Ioniță, *Primăvara '99 - Kosovo; vara '99 - Voivodina; toamna '99 - Ardealul*, dialog cu Adrian Năstase, “Adevărul”, 15 iulie 1999).

ne aduce în atenție un sofism al falsei reprezentări.

8. Sofismele de condiție determinate de limbaj (S₆)

Un prim sofism din această categorie este cunoscutul *ignoratio elenchi* (“ignorarea tezei”). Acest sofism constă, cum arată și numele, în ignorarea tezei argumentării: avem de argumentat o anumită teză, dar, în realitate, pornind de la teza dată, argumentăm cu totul altceva. Sau, dacă nu chiar altceva, în orice caz, aspecte colaterale ale tezei. Responsabil pentru o asemenea deviere este, de cele mai multe ori, limbajul folosit, care, prin ambiguitatea sau obscuritatea sa, permite trecerea, de multe ori aproape insesizabilă, de la teză la alte propoziții. Când o asemenea procedură este utilizată cu intenția de a-l duce în eroare pe interlocutor, atunci suntem în fața unui sofism de tipul *ignoratio elenchi*.

De cele mai multe ori, o subtilă trecere de la teza argumentării la altceva e determinată de polisemantismul limbajului: termeni care aparent sunt asemănători sunt utilizați ca identici și folosiți în scopul argumentării pentru a duce în eroare adversarul. Să urmărim această secvență antologică din Caragiale;

“Cațavencu (zâmbind asemenea) : dați-mi voie, stimabile, un om politic trebuie, este dator, mai ales în împrejurări ca acele prin care trece patria noastră, împrejurări de natură a hotărî o mișcare generală, mișcare (mângâie și umflă cuvintele distilându-și tonul și accentul) ce, dacă vom lua în considerație trecutul unui stat constituțional, mai ales un stat tânăr ca al nostru, de-abia ieșit din...” (I.L.Caragiale, *O scrisoare pierdută*, în: I.L.Caragiale, *Teatru*, Editura Albatros, București, 1985, p. 104)

care exprimă, până la urmă, un sofism *ignoratio elenchi* dus la extrem, pentru că este imposibil din textul vorbitorului să ne dăm seama care este teza argumentării sale.

Putem lesne constata că asemenea sofisme populează discursurile politice, acuzarea și apărarea în discursurile juridice, polemicile literare, disputele internaționale etc. Iată un astfel de text:

“Un entuziasm pe bază doctă este, în schimb, acela al d-lui Șerban Cioculescu, pur, total, constant, intrasigent și religios admirator al d-lui Arghezi, dulcea d-sale obsesie.

La *Adevărul*, la *Acțiunea*, la *Viața literară*, la *Vremea* etc. d. Șerban Cioculescu nu scrie decât despre T.Arghezi, adorator suav și tandru, iubindu-l ca pe o amantă, interpretându-l, ghicindu-l și apărându-l (mai ales) ca o tigroaică, ori de câte ori cineva îi scarmănă idolul sau numai se uită urât.

Dragostea e împărtășită: d. Arghezi îl cheamă acasă. Îi trimite comisionari. Vrea să-i vorbească. S-au văzut ieri, nu s-au văzut azi, au să se vadă mâine” (Eugen Ionescu, *Nu*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 12).

Când ne așteptam ca autorul să argumenteze teza pusă în circulație (“Șerban Cioculescu e un critic entuziast al lui Arghezi”), constatăm că sunt aduse în atenție cu totul alte elemente care nu au prea multe lucruri în comun cu argumentarea tezei! E adevărat, avem aici o procedură retorică ingenioasă construită cu măiestrie pe un asemenea sofism.

O altă categorie de sofisme din această clasă o constituie *sofismele reprezentării punctelor de vedere* (van Eemeren și Grootendorst). Orice critică pe care o facem adversarului trebuie să aibă în vedere punctele de vedere avansate de acesta și nu ceea ce aproximăm noi ca fiind puncte de vedere ale interlocutorului. De multe ori există o discrepanță între credința noastră cu privire la punctele de vedere avansate de interlocutor și realitatea acestora din urmă. În aceste cazuri suntem în fața unei argumentări sofistice: atacăm puncte de vedere fictive ale adversarului! Din acest motiv, reacția interlocutorului este, în aceste situații de denaturare a punctelor de vedere, prezentă:

“...în cazul unui război ca acesta, când se cer unei națiuni atâtea sacrificii, e un bine, e un folos neprețuit ca toată lumea să fie guvernamentală; să nu mai existe împărțire între cei cu guvernul și cei cu opoziția. Mă întrebă d. Cuza, dar prezența d-voastră în guvern nu are să stânjenească opera reformelor constituționale? D. A.C.Cuza: N-am întrebat aceasta. D. Tache Ionescu: Eu așa am înțeles: nu are să stânjenească sau nu are să îngreuneze realizarea reformelor?” (Tache Ionescu, *Cuvântare în Camera Deputaților*, Iași, 14 decembrie 1916, în: V.Goia, *Oratori și elocință românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 212).

O altă cale de a ajunge în situația sofismelor punctelor de vedere este aceea a *denaturării* punctului de vedere al adversarului (prin exagerare sau prin diminuare):

“Emil Constantinescu i-a oferit lui Radu Vasile, de ziua sa, o icoană, din secolul al XIX lea, pictată pe sticlă. «Nu i-am mai dăruit, ca anul trecut, o sabie, pe care am numit-o atunci Sabia reformei, pentru că, între timp, mi-am dat seama că trebuie să-l mai ajute și Dumnezeu», a spus d-l Emil Constantinescu. Explicația avea și un tâlc, involuntar, nu tocmai potrivit cu acea sindrofie. Ea arată cum a evoluat starea de spirit în birourile Puterii în ultimul an. Sabia reformei nu s-a dovedit o armă prea bună. În loc să taie nodul gordian al crizei, n-a făcut decât să-l încălcească și mai tare. Se pare că, acum, tot ce le-a rămas actualilor guvernanți e să spună,

pe la icoane «Și ne iartă nouă greșalele noastre», fără să mai adauge, bineînțeles «Precum și noi iertăm greșiților noștri», pentru că, în politică, rugăciunile sunt folosite în scopuri ce n-au nimic comun cu metafizica” (Octavian Paler, *Adevăruri fără gust de șampanie*, “România liberă”, 15 octombrie 1999)

unde descoperim o exagerare a gestului (și, respectiv cuvintelor) lui Emil Constantinescu.

Set By T-D1 (yth_1100ro@yahoo.com)